מחק פסול ואע"פ שמקוים ולא אמרו מחק פסול אלא במקום "שריר וקיים" וכשיעור "שריר וקיים" ולר' ירמיה בר אבא דאמר אחורי הכתב ובנגד הכתב מבחוץ ליחוש דלמא כתיב מגואי מאי דבעי (א) ומחתים סהדי יתירי מאבראי ואמר "אנא לרבות בעדים הוא דעבדי" א"ל מי סברת עדים כסדרן חתימי, עדים ממטה למעלה חתימי וליחוש דלמא מתרמיא ריעותיה בשיטה אחרונה וגייז ליה לשיטה אחרונה וגייז ליה "לראובן" בהדיה ומתכשר "בבן יעקב עד" דתנן א) בן איש פלוני עד כשר דכתיב "ראובן בן" בחד דרא "ויעקב עד" עלויה וליחוש דלמא גייז ליה "לראובן בן" ומתכשר "ביעקב עד" דתנן ב) איש פלוני עד כשר דלא כתיב "עד" ואיבעית אימא לעולם דכתב "עד" דידעינן בה דהא חתימות ידא

לאו

מחק פסול. אף מה שהגיה עליו אע"פ שמקוים וכדמפרש ואזיל שאותו המחק בסוף השטר במקום (ב) (שהיה) יכול לומר שהיה כתוב בו שריר וקיים כגון בתר "במנא דכשר למיקניא ביה" ומחקו והגיה מה שרצה ואחר כך כתב "שריר וקיים" אבל באמצע הכתב אין לחוש שהרי הדבר ניכר שקודם שנכתב שריר וקיים בזה השטר נמחק ונתקיים : **וכשיעור שריר וקיים.** וכל שכן אם שיעור המחק יותר מזה : **ולר' ירמיה בר אבא דאמר אחורי הכתב כנגד כל הכתב מבחוץ.** חותמין העדים וממלאים מקום חתימת העדים עד סוף השטר ולא צריך שריר וקיים : **ליחוש דלמא.** זייף וכתיב מאי דבעי מגוואי בסוף השטר ואע"פ שאין עוד עדים כנגדו מבחוץ ויאמר לא הנחתי זה החלק מבחוץ אחורי זו השיטה אלא להרבות עדים גם בזו השיטה כנגדה מאחוריה ולא נזדמן לי כן פירש רבינו חננאל ובספרים שלנו כתוב *ומפיש בעדים מאבראי כלומר נגד אותה השיטה שיוסיף מבפנים יחתום עליה עדים כנגדה מבחוץ כדי למלאות כל השטר עדים לקיים כל הכתוב בתוכו מצד שני כנגדו ויאמר כדי לרבות עדים הוא דעבדי אע"פ שמקושר דיו בג' עדים אני נתכוונתי לפרסם הדבר והרביתי עדים הרבה וכהא דתנן (גיטין דף פא:) גט קרח הכל משלימין עליו כו' איזהו גט קרח כל שקשריו מרובים מעדיו אבל אם עדיו מרובים מקשריו שפיר דמי : **א"ל.** רב חסדא לרמי בר חמא : **מי סברת.** אליבא דר' ירמיה בר אבא : **עדים כסדרן (ג) (כתיבי).** מאחורי הכתב שאם השטר כתוב שתי שגם העדים חותמין שתי ואם הכתב כתוב ערב שגם העדים חותמין ערב והתחילו לחתום בתחלת השטר כנגד זכרון עדות שהיתה בפנינו כו' וכולן זה תחת זה א"כ ודאי יכול להוסיף ולזייף ולהחתים כדקאמרת : **אלא מלמטה למעלה חתימי** מתחילין לחתום מאחריו כנגד שיטה אחרונה זה (ד) תחת זה והולכין וחותמין לארכו של שטר ואם השטר כתוב ערב הן חותמין שתי וכן מפורש בגמרת ארץ ישראל גט פשוט עדיו לרחבו ומקושר עדיו לארכו וכיון שמתחילין לחתום כנגד שיטה אחרונה אין יכול להוסיף עוד ולזייף עוד מצד אחר שאין השטר מתקיים אלא מכנגד החתימות ולמעלה : **ריעותא בשיטה אחרונה.** (ה) שיש כתוב שם תנאי או פרעון המזיק לבעל השטר וגייז לה לההיא שיטה אחרונה ואף על גב דגייז ליה "לראובן" בהדיה החתום כנגדה מבחוץ הרי משתייר ביה "בן יעקב עד" ותנן דכשר בכך : **בן איש פלוני עד כשר.** מאחר שמכירין שזה כתב ידו של אותו בן פלוני : **ומשני דכתב ביה ראובן בן בחד דרא.** *בשורה אחת ואי גייז ליה לראובן גייז ליה נמי לבן בהדיה ולא נשאר בלתי יעקב לבדו : **וקא מתכשר ביעקב עד.** דאמרינן יעקב עצמו חתם את שמו :

לאו

וכשיעור שריר וקיים. וכל שכן יותר שימחוק שני שיטין או ג' כדי להעריס וכתב מאי דבעי והדר כתב שריר וקיים לכך פסול כל מקום שנוכל לומר בכאן היה יכול להיות כתוב שריר וקיים אבל בפחות משריר וקיים ליכא למיחש מידי :

וליחוש דלמא כתב מאי דבעי ומחתים סהדי מאברא. אבל אי לא מחתים להו היה פסול שסיום העדים יש לו להיות כנגד סיום השטר וליכא למימר דמטייע ליה מצד אחר דשמא יעשה שם האשרתא : **אנא** לרבות עדים קא עבדי. ויקיים בשלשה שלמעלה דמכל תלתא מקיימים כדאמרי' בפרק הזורק (גיטין פא:) והכא לא מצי לשנויי כדלקמן אין מקיימים אלא מעדים של מטה דפריך לקמן וניחוש דלמא כתב הוא ועדיו בשיטה אחת ואמר כדי להרבות בעדים הוא דעבדי ואמר כל כי האי גוונא אין מקיימים אלא מעדים של מעלה (ו) ה"נ לישני כאן אין מקיימין אלא מעדים של מטה וי"ל דהא מתני' בשילהי הזורק (שם) שמע מינה מכל בי תלתא מקיימין אבל לקמן שכתב בשיטה אחרונה אין מקיימין :

מלמטה למעלה חתימי. וא"ת בין לרב הונא בין לרב ירמיה מתניתין דקתני מאחוריו ומפרש לה שחתומין בין קשר לקשר ולאידך מלמטה למעלה אמאי תקינו הכי אלא (ז) שיהיו חתומים כולן תחת שיטה אחרונה מבחוץ ולא יצטרך כמו כן לרב הונא לכתוב שריר וקיים וי"ל דכל מה שיוכלו לשנותו מפשוט היו משנים לפי שלא יהיו הכל בקיאין לעשותו דאדהכי מייתבא דעתיה :

וניחוש דלמא מתרמי ריעותא בשיטה אחרונה וגייז לה. וא"ת והא אין למדין משיטה אחרונה דהא מהדר הוא מעניינו של שטר והיכי גייז הא יהא פסול אם חסרה כיון דלא מהדר וי"ל דבמקושר לא נהגו חזרת השטר והיו למדין משיטה אחרונה דבפשוט ודאי אין למדין לפי שהעדים חתומים מבפנים ולא דייקי וחותמין רחוק מן הכתב שיטה ויכול לזייף באותה שיטה אי לאו משום דאמרינן אין למדין אבל במקושר שעדיו מאחוריו מלמטה למעלה מכווני שפיר לחתום כנגד שיטה אחרונה והשתא נמי כי למדין משיטה אחרונה (ח) יכול להזדייף מבפנים לפי שאין העדים חותמים כנגד אותה השיטה שזייף וא"ת והא יחתום עדים כנגד הכתב שזייף מבפנים ויקיים באידך תלתא סהדי וי"ל שלא היה בשיטה כי אם עד אחד חתום ואם הוא עצמו *חתום שני פסולים א"כ העדים שחתמו בראשונה הם טייטו בגליון שלמטה מן השטר מבחוץ שלא יבא אדם אחריהם ויכתוב שטר באותו גליון ויהיה העד לזה שזהו כתב ידו וא"ת לרבי חנינא בן גמליאל מקושר שכתוב עדיו מתוכו היאך יעשנו פשוט הלא בפשוט איכא חזרת השטר ובמקושר ליכא וא"כ כשיעשנו פשוט ולא יראו חזרת השטר יפסלוהו וי"ל דההיא דר' חנינא ב"ג על כרחך (ס) במקושר דמהדר כיון שעדיו מתוכו : **וגייז** ליה לשיטה אחרונה. וא"כ לר' ירמיה לא הוה כתיב ביה שריר וקיים במקושר דאי הוה כתיב ביה היכי הוה גייז ליה הלא לא יראו שריר וקיים ויפסלוהו ולרב הונא היה כתוב בו כדמשני לעיל אבל בפשוט בין למר ובין למר לא היה כתוב בפשוטים שלהם שריר וקיים : **דכתב** ראובן בן בחד דרא ויעקב עד בחד דרא עלויה. כלומר (י) כתוב ראובן בן בשיטה אחרונה והיינו בחד דרא ואחר כך יעקב עד לאחרו של שטר ופירש ריב"ם אי בן בראש ראובן וא"כ יעקב הוה מצי גייז לשיטה אחרונה עד ראו של ראובן ועם בן שתחתיו וישאר בן יעקב וקושיא של ריב"ם (כ) כשאפרש שיעקב וראובן בחד דרא לאחרו של שטר ובן תחת ראש ראובן שאם לא היה כשר בהכי בבן למעלה ויעקב עד למטה מאי דוחקיה לשנויי שבן גדול כראובן לימא פי' שראובן למעלה ובן יעקב למטה דהשתא ליכא חששא למידי ועוד אמאי תירץ גמרא דלא כתיב ביה עד לישני כגון שכתב בו עד וכגון שיעקב למטה ומעט מיעקב תחת ראובן כדפרי' ועוד דהשתא לא קשיא מידי מה (ל) שהקשיתי לקמן שראובן בן יעקב עד פסול במקושר ויעקב עד גרידא כשר אלא ודאי לא הוה מצי לתרוצי הכי דאפילו כשראובן למעלה ובן יעקב למטה ומעט מיעקב תחת ראובן גייז לשיטה אחרונה עם ראו ועם בן שתחתיו ומתכשר בבן של מעלה ויעקב של מטה ולא כטועים (מ) טועים שאינו כשר בהכי אינו מפני תשובות חבילות מעולות שפירשנו ואין להעליע בלשונו כי זדונו שוגג אלא בן היה גדול ביותר והיה מחזיק כנגד כל שם ראובן שעליו ואחר כן יעקב דהשתא לא מצי גייז אלא ראובן [עם בן] ביחד ולא ישאר אלא יעקב [עד] והשתא ניחא הא דפריך דלמא גייז ראובן בן ומתכשר ביעקב עד ולא הוה מצי לשנויי שבן תחת ראש ראובן ומעט מיעקב תחת ראובן דהשתא לא מצי גייז לראובן בלא מעט מיעקב הכי לא הוה מצי לשנויי כדפרישית דגייז לראו ולבן שתחתיו וישאר בן של שם ראובן (נ) ג) [וגם יעקב ומתכשר בהכי אלא בן כנגד כל ראובן א"כ בן תחת בן של שם ראובן] ואי גייז לראו ישאר תרי בן זה תחת זה ויעקב אחר בן ראובן וזה לשון ריב"א ראובן בן בחד דרא ויעקב עילויה וצריך שיכתוב בן תחת בן של שם ראובן (בן יעקב) שאם יתחיל ויכתוב כנגד תחלת ראובן למטה בן כנגד ראו נמצא שהיה נשאר בן של ראובן עצמו בולט לבן והוה גייז לראו של ראובן וגם בן של מטה מראו עמו ובן של ראובן היה נשאר והיה קשה כבתחלה אבל עתה שיכתוב הבן למטה כנגד הבן העליון של ראובן ישאר בן אחד למטה ואחד למעלה ויהיה ניכר הקלקול שעשה ואפילו ימחקנו לאותו של מטה יהא ניכר המחק ויכירו בית דין שהוא עשה אי נמי צריך שיכתוב בן באותיות גדולות שיחזיקו כל ראובן בחתימתו וזהו עיקר כי אז יהיה יותר היכרא ואין לחוש לזה הקלקול אלא בראובן לבדו אבל בשאר שמות לא: **ומתכשר** (ס) (בבן) יעקב עד. תימה היאך יתכשר והלא מכירים אנו שיעקב לא חתם זה ומה סבור לומר דבשלמא ההיא דתנן התם (גיטין דף פז.) שני גיטין שכתוב זה בצד זה את שהעדים נקראו עמו כשר ופריך בגמרא וליתכשר האי בראובן בן והאי ביעקב עד כמו שמפרש אחרי כן אלא הכא היכי מתכשר ואי בחתימת יונית בחותמים אביהן תחלה ואיכא למימר (ע) שהאי יעקב שנשאר הוא העד שפי' הוי ראובן בנו יעקב זה דוחק דא"כ ה"ל כחתימת יונית

ויש

מסורת הש"ס

א) גיטין דף פז. ב) שם: ג) רש"א :

עין משפט נר מצוה

ג א מיי' פכ"ז מהל' מלוה ולוה הל' ח סמג עשין צד טוש"ע ח"מ סי' מד סעיף ח :

ד ב ג (מיי' פ"ד מהל' גירושין הל' יב) סמג עשין נ טוש"ע אה"ע סי' קל סעיף יא :

הגהות הב"ח

(א) גמ' מאי דבעי (ומחתים סהדי יתירי מאבראי) תא"מ ונ"ב לר"ח ל"ג ליה: (ב) רשב"ם ד"ה מחק וכו' במקום שיכול לומר כצ"ל ותיבת שהיה נמחק: (ג) ד"ה עדים כסדרן חתימי מאחורי: (ד) ד"ה אלא מלמטה למעלה וכו' כנגד שיטה אחרונה זה תחת זה. נ"ב פי' לרב חסדא אי אפשר לומר דחתימי זה תחת זה דא"כ לא קשה כל עיקר דלמא גייז ליה לראובן כו' אלא זה אחר זה קאמר ולמר זוטרא הוא דקאמר דחתמי זה תחת זה: (ה) ד"ה ריעותא בשיטה אחרונה שכתב שם תנאי או פרעון. נ"ב פי' על שטר אחר : (ו) תוס' ד"ה אנא וכו' והכא נמי וכו' וי"ל דהא ממתני' דבשילהי הזורק שמע מינה דמכל בי תלתא: (ז) ד"ה מלמטה וכו' אמאי תקינו הכי אלא היה לכם להתקין שיהיו חתומים כולן תחת שיטה אחרונה מבפנים ולא יצטרך כמו כן : (ח) ד"ה וניחוש וכו' כי למדין משיטה אחרונה אינו יכול לזייף מבפנים לפי שאין העדים חתומים כנגד וכו' וא"ת והלא יחתום וכו' וי"ל שלא היה בשיטה אחת כי אם עד אחד חתום ואם הוא עצמו יחתום עד שני הכשר פסול אי נמי וכו' ויכתוב שטר באותו גליון ויחייב את העד דזה כתב ידו וא"ת : (ט) בא"ד דר' חנינא ב"ג על כרחך צריך לפרש במקושר דמהדר : (י) ד"ה דכתב ראובן וכו' כלומר דכתוב וכו' ופירש ריב"ם דבן גדול ומחזיק כנגד שם ראובן דאי בן בראש ראובן וא"כ יעקב וכו' וישאר בן יעקב הס"ד ונ"ב שמכאן עד סוף הדבור היא הג"ה : (כ) בא"ד וקושיא של ריב"ם היא כשנפרש שיעקב וראובן בחד דרא לאחרו של שטר ובן תחת ראש ראובן וכשר בהכי שאם לא היה כשר בהכי א"כ בבן למעלה ויעקב עד למטה נמי לא ליתכשר ומאי דוחקיה לשנויי שבן גדול כראובן לימא שפירושו שראובן למעלה : (ל) בא"ד ועוד דהשתא לא קשיא מידי מה שהקשה ריב"ם לקמן שראובן בן יעקב עד פסול במקושר ובן יעקב עד גרידא כשר. נ"ב כלומר הלא כמו שבבן יעקב עד לא מתכשר אלא כשבן למעלה ועד למטה התחתיו הכא כמו כן בראובן בן יעקב עד מתכשר כשבן למעלה מיעקב תחת ראובן ודו"ק : (מ) בא"ד ולא כטועים שטועים ואומרים שאינו כשר בהכי דאינו וכו' וזדונו שוגג אלא צריך לפרש בן שיה גדול : (נ) בא"ד כדפרישית דגייז לראו ולבן שתחתיו וישאר בן של שם ראובן וזה לשון ריב"ם ראובן בן בחד דרא ויעקב עלויה וצריך שיכתוב בן תחת בן של (ראובן) ראובן בן יעקב דהשתא אי גייז לראו ישאר תרי בן זה תחת זה ויעקב אחר ראובן שאם יתחיל ויכתוב כנגד התחלת ראובן כצ"ל: (ס) ד"ה ומתכשר ביעקב עד וכו' שני גיטין שכתבן זה בצד זה את שהעדים הכתובים נקראים עמו וכו' ביעקב עד אתי שפיר כמו שפרשנו : (ע) בא"ד ואיכא למימר בהאי יעקב עד שנשאר שפירוש הוי לראובן בנו של יעקב זה דוחק דא"כ הוה ליה לפרש כחתימת יוונים :

רבינו גרשום

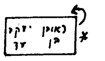ובסוף השיטה כשבא לסיומו קיומו דכתב הכי אות או תיבה פלונית דביני חיטי כשירה : מחק פסול אע"פ שמקוים. אם יש מחק באותו שטר ונכתב כלום על גבו אע"פ שמקוים לבסוף דכתב מ"ם פלוני דעל המחק פסול השטר: ולא אמרינן מחק פסול. אע"פ שמקוים: אלא במקום שריר וקיים. דאיכא למימר ודאי זייפיה בההוא שטרא : ולרב ירמיה בר אבא דאמר. לעיל: אחורי הכתב כנגד הכתב מבחוץ ליחוש דילמא כתיב מגואי. תחת בגליון: מאי דבעי. אחר שחתמו העדים מאחריו והכי שמעי' האירנא [דהעדי'] התחילו לחתום מאחרי השטר כנגד כל כתיבת השטר ויכתבו כל חתימתן בשיטה אחת והתחילו לחתום מלמעלה עד למטה וכוונו כך שהאחרון סיים את חתימתו כנגד שיטה אחרונה כדי שלא יכתוב בעל שטר יותר שיטה למטה מחתימת האחרון שאם כתב שיכולין בית דין לידע שזייף . והאי רב ירמיה בר אבא וכולהו הני דלקמן לא בעי סימן של שריר וקיים אלא סיום חתימת עדים כנגד שיטה אחרונה ומש"ה מקשי וליחוש דילמא מחתים כנגדו עד רביעי מבחוץ ויכתוב מבפנים כנגד חתימתו ויזייף מאי דבעי ומכוין שיסיים שיטה אחרונה של שטר כנגד סוף החתימה של אותו עד רביעי ואם ישאל לו בית דין למה חתמת עליו עד רביעי יאמר אנא כדי לרבות בעדים הוא דעבדי כדי שיתפרסם הדבר יותר . ומשני מי סברת דעדים כסדרן כתיבי. מלמעלה למטה בשיטה אחת דמצי לזייף כדמפרש . לא עדים מלמטה כנגד שיטה אחרונה מתחילין לחתום ומסיימין חתימתן כנגד שיטה העליונה . ואי אמרת אכתי ליחוש דילמא כתב מגואי לתחת מאי דבעי ויחתום עד רביעי מאבראי ליכא למיחש להכי משום דאיל דצריך לחתום ממטה למעלה כשאר החתומין לא מצי לצמצם ולכוון שלא תהא חתימות אותיותיו קצרות או ארוכות מהאחרונות יותר מן הראשונות כדי שיגיע למקום העדים אי מזייף איכא הכירא בהכי . ואכתי אע"ג דאוקמת דעדים ממטה למעלה חתימי הא אכתי מזייף ליה דאיכא למיחש דילמא איתרמי דנכתב ריעותא בשיטה אחרונה. כגון שלא הספיק הלבלר לסיים אשר עד שפרע הלוה מקצת החוב ואותו מקצת שפרע נכתב בשיטה אחרונה שפרע לו כך וכך מן החוב שכתוב למעלה ועכשיו גייז ליה לשיטה אחרונה שיש בה ריעותא וגייז עמה ראובן שנכתב כנגדה מבחוץ ומתכשר עדיין העדות בבן יעקב עד שנשתייר מחתימת הראשון דתנן בן איש פלוני עד כשר ואתי טריף כל החוב שכתוב בו כתחילה : ומשני דכתב הכי דלא מצי לזייפי דכתיב ראובן בן בחד דרא כגון ראובן ותחת ראובן כתב בן וכתב יעקב עד סמוך לראובן דאי גייז ליה לראובן לא מצי גייז ליה בלא בן ולא מתכשר החתימה ביעקב עד ולא אתי למינו . וליחוש דכשר הוא ביעקב עד בלבד ולא אתי למינו : ומשני דלא כתב עד והשתא ליכא למיחש דאי גייז לראובן בן לא מתכשר ביעקב לחוד: ואיבעית אימא . אפי' אי כתב יעקב עד ליכא למיחש דגייז דאמרי עדים יעקב זה כתיבת ראובן הוא ולא של יעקב . [ודלמא] אמרי ב"ד